

Vitéz Ferenc

Az (iroda)Lomtártól a (tárca)Karneválig

Csontos János újságátjárói az irodalom és a publicisztika között

Mióta ráeszmélt, hogy a világot mi magunk alakítjuk, s a világról szóló történetekkel át is formálhatjuk azt, az 1962-ben Ózdon született Csontos János (József Attila-díjas költő, Kós Károly-díjas filmrendező, Pethő Tibor-, Szellemi Honvédelemért-, Bertha Bulcsú- és Csengery Antal-díjas újságíró) történeteket mesél. Korán rájött arra is, hogy a számok, a szavak és a terek valahogyan összefüggenek egymással – s ő egy földrajzilag fölépített geometriában próbálta megtalálni mindennek a rendjét és helyét –, de a titkot nem találta, ezért úgy gondolta, hogy a valódi titokgazdák maguk az írók és költők lehetnek (mint *Angyaldekameron* című regényében utal erre), és verseket kezdett írni. A gimnázium óta az újság kínálta szerkezeti struktúrába rendezi a világról szóló – s a világot alakító gondolatot (a *Hanta Hírlap* havonta egyszer 32 oldalon egy példányban jelent meg, majd az elmúlt negyedfél évtizedben több mint egy tucat hírlap és folyóirat szerkesztője, alapító-főszerkesztője volt).

Történet a versben – líra a cikkben

Csontos János történetmesélő kedve a 2015-ben megjelent *Angyaldekameronig* (egy készülő trilógia első darabjáig) két irányban bontakozott ki. A versben is domináns szerepet szánt a történetnek – amit nevezhetünk a folyamatszerűség kifejezésének, ekképp az „elbeszélés” tere a lírai szubjektum által fölmérhető világ, a „cselekmény” pedig maga a keresés, amely leginkább egzisztenciális célú szellemi-lelki folyamat. Alföldy Jenő a Csontos-féle költői törekvések ezredvégi foglatának is gondolható *Szonettregényt* (1997) a „lírai eszmélkedés regényének” nevezi, s csakis ilyen formában tekinti „önéletrajznak”. Szepes Erika szintén kiemeli, hogy a hagyományos elbeszélés ellen szól a klasszikus cselekmény- és főhősnélküliség. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy „a szereplők nem állíthatók korrelatív viszonyba egymással”, de a költői én hangulatváltásainak naplószerűen adatolt regisztrálásán keresztül jól kirajzolódik „egy életforma, egy gondolkodásmód, pontosan körvonalazható világkép”. És Csontos lírája szinte naprakészen reflektál a vele, illetve a környezetében történetekre. Míg a lírai absztrakcióban eljut az élethangulat és világkép embert próbáló ötvözéséig, a versfelszínen találkozások és utazások, ünnepek, aktualitások, alkalmi reflexiók tündökölnek virtuóz játékos-sággal, s a jelen időt klasszikus strófaminták követésével tölti föl egyfajta vagabund dikcióval (lásd a legutóbb megjelent *Tíz év* című kötetét 2015-ből).

A történetmesélés másik iránya a publicisztika volt, ezen belül a tárca, mely – akár

pl. Móra Ferencnél – gyakran ötvözi az irodalmi és a közéleti újságírás műfaji elemeit, tehát kommentárként s vezércikk gyanánt ugyanúgy érvényes, mint irodalmi értékeket fölillantó olvasmányként. Publicisztika és szépirodalom évtizedek óta járnak jegyben Csontos János műhelyében, folyamatosan érzékelhető az egyik áthallása a másikban.

Néhány évvel ezelőtt (2008) már szóvá tette egy interjúban, hogy az irodalmárok zsurnalisztának, az újságírók literátornak bélyegezték, holott őbenne mindig békében megfér a két írásmód; pontosabban: felváltva működött a kettő. A két terület között ugyanis számos átjáró létezik, s ahogyan fogalmazott, ő semmi kivetnivalót nem talál ebben az átjárhatóságban: „Magam is lelkes híve vagyok például mind a politikai költészetnek, mind a lírizáló publicisztikának. Sőt, az irodalmi elemek igen eredményesen hasznosíthatók akár a vezér-cikkírásban is.”

Ez részben ellentmondhat ugyan Márai újságírói ars poétikájának, viszont nem befolyásolhatja Csontos irodalmi alapozású publicisztikájának érvényességét. Márai ugyanis általában jobb szereti „azt a fajta újságírást, amely hasonlít a költészethez, mint azt a költészetet, amely hasonlít az újságíráshoz”. Tehát a versbe nem szólhat bele a napi élet, pontosabban, nem üzenhet a versből a napi közéletnek a költő; azonban a sajtócikkben is ott kell lennie annak a rendkívüli(ség)nek – a létezésélmény megfogalmazásának –, mely kiemelhet a mindennapokból, s maradandóvá tehet egy alkotást. Mondhatni: a világ új sorrendiségét veszi észre általa, s benne a szerző, tehát kompozíció lesz belőle, a Németh László-i értelemben s a Csontos János által is követett gyakorlatban. Így pedig a sajtóban publikált írás szintén világképtükröző és világot újraformáló/újraértelmező cselekvéssé válik. Az *Egy polgár vallomásai* című önéletrajzi regényében ezért írja Márai, hogy belépni egy idegen szobába, ahol még soha nem járt, legalább olyan rendkívüli, mint találkozni a gyilkossal vagy beszélgetni annak édesanyjával. S újságíróként (de regényíróként is) azt vallotta: mindig a nagy riport, a nagy titok izgatta, hogy leleplezze az Élet titkát. Aztán rájött, hogy az élet gyanús anyag, s csak kellő elővigyázatossággal és megfelelő preparáció után lehet bármit is kezdeni vele.

Csontos János költészetében azonban – korábbi vallomása ellenére – csak annyit az „újságírás”, mint a „cselekmény” vagy a közéleti üzenet. Viszont ugyanúgy nem vonulhat elefántcsonttoronyba a mindennapokban élő költő, amiként nem állíthat rendőrt a leírt sorai mellé (à la Kosztolányi). A költészetnek is Petőfi óta hirdetett célja lett az, hogy túllépjen a saját fájdalmak és örömök megéneklésén (*XIX. század költői*), s Arany, Ady, Babits és József Attila nyomán jutunk el Illyés *Egy mondatáig*. Csontos János költészetének publicisztikai céljai csúcsosodtak ki az *Egy mondat a hazugságról* című Illyés-parafrázisában, mely a *Para* című kötet (2007) után 2014-ben a Könyvmanufaktúra gondozásában 50 példányos bibliofil kiadásban is megjelent. (A versben az őszödi beszédre és az 1956-os forradalom 50. évfordulójának gyurcsányi rendőrterrorjára egyaránt reflektál). Mégis inkább az jellemző Csontosra, hogy nem a költészetébe emel be publicisztikai tartalma-

kat, hanem újságtárcáit és kommentárjait vagy jegyzeteit emeli a lírai nyelv, a költői képek-fordulatok segítségével irodalmi szintre.

Nemkülönben azoknak a műfaj-poétikai és esztétikai jellemzőknek az ismeretével, melyeket Sík Sándor állított elének 1942-es *Esztétikájában*. E szerint a líra élethangulatot, az epika világképet, a dráma morált közvetít; a lírai ábrázolás középpontjában az egyén és a lelkiállapot, az epikában a világ és az élet, a drámában pedig az ember és a sors áll. A szerkezeti felépítettséget tekintve, a líra az akkordot és a variációt alkalmazza, az epika a „szélességet”, a dráma a sűrítést. A kommentár (jegyzet) vagy cikk és kritika a világkép és morál közvetítésére szolgál, a tárcában, esszében azonban már az élethangulat is megjelenhet, így a publicisztika szükség-szerűen kívánja meg a lírai, epikai és drámai stílusjegyeket és megközelítésmódokat.

Már a fiatal újságíró Csontos kommentárjaiban-kritikáiban is jelen volt a költői játék (egy Cyrano-filmkritikát shakespeare-i jambikus lejtéssel, Rostand és Heltai modorában írt meg – stílusgyakorlaton túli, polgárpukkasztó szándékkal / bár az újságolvasó polgár ezt talán észre sem vette, a rovatszerkesztő is csak utólag). A hasonlat-, metafora- és asszociációgazdag írásai egyszerre szóltak-szólnak az élőbeszéd közvetlenségével és a mívés (lírai) nyelv érzéki igényességével. Olvasói mindenesetre nem hadakoztak az ő publicisztikai újításai ellen: Debrecenben hamar megkedvelték a *Kötekedőt*, a *Magyar Nemzetnél* s a *Heti Válasznál* is az irodalmias tárcarovatait: a *Kétezer leütést*, a *Huszonegy mondatot*, a *Hajónaplót*, a *Polgári kaszinót*, a *Leshatáront*, az *Europa Novát*, az *Ezüstkort*, a *Szabad Európát*. Még online rovatai is voltak – köztük olyan, amikor például képet illusztrált a szöveggel (a *Kárpát-koszorú* tulajdonképpen ugyanez a „fonák világrend” nyomtatásban: Mihály Zoltán fotóihoz írt ezer betűs kisesszéket – melyek egyúttal az ekphrasis, a szavakkal történő képábrázolás [*ut pictura poesis*] vagy a képek verbális reprezentációjának megvalósulásai is).

Az Angyaldekameron publicista-önreflexiói

Csontos János *Angyaldekameron* című nagyregénye (egy trilógia első darabja és „oltár-szárnya”) a 2015. évi könyvhétre jelent meg. Pósa Zoltán *Angelusi színjáték* című értekezésében igyekezett a modern prózaepikai törekvések között elhelyezni a művet, s azokra az ellentmondásokra is föl hívta a figyelmet, melyek a máig élesedő kánonharcot jellemzik. A hazánkban ’tévesen posztmodernnek titulált üzenetmentes nagyepikai alkotások’ sem a (mágikus realista) transzcendencia, sem a társadalomkritika misszióját nem teljesítik – „nem kívánják meghatározni az ember helyét sem az Istentől teremtett világegyetemben, sem a földi világban. Lemondanak a művészet örökös és megkerülhetetlen szerepéről: emberi küldetésünk szentségének és jelenlétünk méltóságának meghatározásáról” – fogalmaz Pósa. Ezzel szemben a kánonon kívül rekedtek „a teljesség igényével megrajzolt, a valóságot mítoszi

szintre emelően egyetemes érvényű mitologikus nagyprózával vezérlik vissza az olvasót a valódi irodalomba, amelyből végre konkrétan is meg lehet tudni, hogyan is éltünk a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas évektől mindmáig.” Pósa kritikája üzenet egyúttal: a mítoszalkotáshoz a realista életanyag adja azt az erőt, melyben a szakralitás és az irónia nem egymásnak ellentmondó, hanem egymást erősítő minőségek. Alföldy Jenő és Pósa Zoltán is manierista írónak tartja Csontosot, ő pedig úgy tekinti saját manierizmusát, mint ami a formák újraértelmezését segíti. Egyszerre konzervatív és újító karakteréhez a szerkezetiség és a bravúr egymást kiegészítve tartozik hozzá. A manierizmus azonban modort (vagy modorosságot) is jelent, amely a napi gyakorlatból, a rutinná váló feladatok megoldásából is ered.

Ezt a rutint Csontos számára évtizedeken keresztül a publicista gyakorlat kínálta. Az *Angyaldekameron* egyik fejezetében (*A Zeller-levél*) nemcsak arra figyelmezteti magát, hogy a hírlapíróként elvállalt, izgalmasnak tűnő, ugyanakkor a nagy Feladattól távol tartó munkák hátráltatják az élethivatás beteljesítését, hanem arra is, hogy a rutin modort teremt. „... a mondatok úgyszólván megírják magukat; de te könnyen eltévedhetsz a formára nyesett bokrok között kanyargó sétányokon. Édeske időről időre a minőség forradalmát kéri számon rajtad, s bár a lukánuszi revolúciós tan szerint a mennyiség idővel óhatatlanul minőségbe csap át, minden nap az újrakezdés: mint amikor hatévesen az első rímeket faragod”. (*Angyaldekameron* [Ad]/521)

Publicistaként Csontos János jó negyedszázada műveli a valódi szépirodalmi igényességgel formált tárcaműfajt. Elbeszélői hangjával, a szellemi asztaltársaságok purparléit idéző, gondolatmenetébe az olvasót asszociatív képeivel s fordulataival bevonó retorikai struktúrájával – vagy a *Magyar Nemzet*nél a szövegbe rejtett és gyakran a legtöbb galibát okozó félmondataival – még a közéleti publicisztikából is gyakran tárcát formált. Tehát nem föltétlenül csak műfaj, hanem a stílus is értendő a *tárca* megnevezésen. A klasszikus irodalmi tárca vagy a tárcanovella műfaja nem volt jellemző eddigi munkásságában, viszont mindvégig írásainak alaphangját teremtette meg a közvetlen elbeszélésmód: a *tárcastílus*, mely szükségszerűen társul az iróniával. Mondhatni, ő is nyilvánosan töpreng együtt az olvasóval, és nem zavarja, ha intellektuális magánügyeit kell közüggé tenni. Úgy ír a közéleti publicisztikában – mely nem szükségszerűen és nem mindig a politikai, hanem az irodalmi, kulturális vagy a politikán túli társadalmi közélet eseményeit, jelenségeit vitatja meg –, mintha beszélne, hangosan gondolkozna egy vitaműsorban.

Persze, Csontos János írásműveltsége magasan fölébe helyezi a tárcacikket az élő vitánál: analizáló hajlama indítja arra, hogy ne szándékoltan történetet meséljen, hanem inkább azokat a gondolati és lelki mechanizmusokat, asszociációs kapcsolatokat mutassa be, melyek végül is a történeteket kialakítják és mozgatják. Fölvilágító jegyzet- és tárcafigurái valós személyek, bravúros érzékenységgel mintázta róluk a karaktert és a jellemző típust, majd helyezte azt a szubjektív (tapasztalati)

élményen túlnövő egzisztenciális szituációba. Ekképp ösztönös érzékenységgel, szinte öntudatlan elevenedtek meg íróasztalán a földrajzi és közéleti, jellemrajzoló és korfestő vagy egyéb toposzok. Mégsem mutatott látványos igényt arra, hogy a napi rutinná váló, a publicista és szerkesztői hivatást a költői vallomás fedezetével erősítő vers, tárcsa, interjú öleléséből kilépjen – és nagyregényt, legalábbis valamilyen cselekményprózát írjon. Utal egyébként az *Angyaldekameron* nyitó fejezete második mondatában erre a készülődésre: a (nap)regényírás „lehetetlen küldetését” évtizedek óta halogatja, az elhúzódó lazsálást temérdek munkával leplezve.

A publicista Csontos amúgy mindig nagyobb kompozícióban gondolkodott. A *Kétezer leütés* jegyzetei az ezredfordulón pontosan kétezer karakterből álltak. Az *Európa nova* az uniós csatlakozás előtt a nyelvi humort és bravúrt sem mellőzve adott sajátos nemzetkarakterológiai rajzot a már bennlévő és az aspiráló tagállamokról. A *Kárpát-koszorú* szövegei szigorúan ezer karakteresek voltak (hiszen ezeréves az ország is). S a megszerkeszthetőség, a novellafüzérre jellemző koncepció irányította már a *Polgári kaszinó* vagy később az *Ezüstkor*, illetve legújabbban a (Hamvas Béla-élményre is reflektáló) *Karnevál* sorozat tárcáit. A manierista jelző fedezete alatt számolhat be tehát a kritika Csontos és az eddigi életmű „zavarba ejtő sokágúságáról és sokoldalúságáról” – pusztán a szépírói és publicisztikai életművet tekintve is –, nem beszélve a három cikluson át ívelő építészportrékról, a portré- és riportfilmforgatásokról.

Csontos János regénybeli mítoszteremtését nagymértékben segíti az önálló nyelvteremtés, a nyelv gyönyörében való tobzódásban igazán otthon érezheti magát a költő és újságíró, az elbeszélő és az értelmező. Nyelvezetében bravúrosan áramlik egymásba a zsurnaliszta szleng és a hol finoman árnyalt, hol pedig az impresszionista festményként a szóerdőkön átderengő líra; a sokszor szinte a pátoszi felé hajló hangnemet aztán az élőbeszéd könnyed fordulatai ironizálják, a hétköznapi hang keveredik az áhítatossal, az élménybeszámoló az esszé okfejtő körmondataival, majd ezekből a végletekből egy alapvetően valóban ironikus (s önironikus) nyelv és beszédmód jön létre. A szleng ebben az esetben nem „butítja” a nyelvet, hanem a kifejező jelrendszer kódolásának fontos eleme: a hanyag, utcanyelvi fordulatok (önálló blokk gyanánt a katonaelményeket taglaló *Susztermatt*, a *Kapcsolások* és a *Hósi halálok* című fejezetekben a katonai szleng) vagy a zsurnaliszta zsargon elemei szinte mindig mélyebb esztétikai, szélesebb műveltségi és magasabb szakrális kontextusban szerepelnek.

Az *Angyaldekameron* purgatóriumbeli emlékezésfolyama, ez a „modern tündöklés-és hanyatlástörténet” ciklikusan ismétlődik: Borsodban, a Hajdúságban és a székesfővárosban. (Különböző újságok, napilapok s más periodikák köré szerveződik a néha pokoli angyaljárás: *Egyetemi Élet*; *Határ*; *Hajdú-bihari Napló*; *Debreceni Krónika*; *Pesti Hírlap*; *Szabadhajdú*; *Esti Hírlap*; *Magyar Nemzet*; *Folyam*; *Nagyítás*; *Duna TV*.) Pósa Zoltán a lényegyet sűrítve kínálja a cselekmény dióhéját. „Csontos hiteles történetét adja az egyetemi újságírásnak, az egyre lazulóbb, de a rendszerváltozásig mindvégig

működő cenzúrával folytatott sziszifuszi küzdelemnek; a korai, a rendszerváltozással egybeeső derékszegi/debreceni, majd szentemili/szentendrei, beretvási/ hajdúböszörményi lapalapítási kísérleteknek; s a korszak túlértékelt kanonizáltjaival folytatott írói-újságírói küzdelmeknek is, amelyeknek köszönhetően olykor a zeniten, máskor meg a 'nadíron' áll az írástudó angyal pályáíve." A zenitek és a nadírok közötti (rendszerint váratlan) váltások egyrészt abból adódtak, hogy az irodalmár Csontos nemcsak az általa művelt irodalom, hanem saját maga helyét is kereste, sőt, az irodalom helykeresése nagyrészt meghatározta az ő (publicista) státuszát is. A derékszegi hetilapban (*Debrecen*) megjelent egy Fertődty (Esterházyt) és a politikai alkuktól sem megriadó posztmodern blöff-irodalmat bíráló háromflekkes cikke – már akkor megvolt a maga teóriája, hogy léteznek *történetek*, a történeteket pedig *mesélni* kell. A recenzió „szörnyen felületes, igaztalan szöveg [...] lötyös benne az indulat”, viszont nemcsak a regényben *Vagy* néven szereplő *ÉS*-ben vert föl nagy port, de kihatott Csontos egész életére. Ez a hatás jellemzően akkor érvényesült, mikor már a fővárosban dolgozott, és szava az újságokban és a tévé képernyőjén gyakorta meghallgattatott. Ekkor jött rá arra, hogy már egyetemistaként, a szocializmusban is tabudöntő (tabusértő) volt egy tabuképző korban, hogy két kánon harcol ma is egymással. „Az irodalmi kánonváltás akkor már javában folyik; mind többet hallod és olvasod a zsolozsmázó dogmatételt, miszerint a verstől a próza veszi át a prímet. Az epikában ráadásul szerintük lehetetlenné válik a történetmondás, sőt a szöveg szerzősége is kétséges immár: minden relatív, nincsenek abszolútumok, mindenki onnan és azt emel át a könyvébe, ahonnan és amit akar, és ezt vagy feltünteti, vagy nem – röviden ezt hívják posztmodernnek.” (Ad/307)

Az egyik kirekesztő kánont egy másik kirekesztő kánon készül fölváltani, hogy már akkor meghurcolják, próbálják megalázní, mert nem hajlandó korrigáló apológiát írni – ez a leginkább bosszantó, pedig akkor még nem is sejtette, hogy: „... később minden siker és kudarc ehhez a száználmas epizóddhoz viszonyul. Az altisztek cifrázás nélkül tudtadra adják: tabusértő vagy, ráadásul a tabuképzés periódusában – soha egy díjat vagy ösztöndíjat nem fogsz kapni. Becsületükre legyen mondva, évtizedeken át tartják a szavukat.” (Ad/309)

A szépiró és publicista Csontos János pályakezdő dilemmái

Az *Angyaldekameron* meghatározó élményrétege az irodalmi és publicisztikai közélet, ami érthető, hiszen olyan identitáskonstruáló önéletrajzról van szó, mely át meg át van szöve az újságírólétre vonatkozó reflexiók sokaságával. A regényíráshoz, a regénybeli angyallét definiálásához elengedhetetlen magának a regényfogalomnak az értelmezése és az írás szerepének meghatározása is. „A hírlapírás napi bravúrjai mindenestre állandó készenlélet igényelnek; a nagy konstrukciók, a világmodellező kompozíciók pedig még jó adag fanatizmust is.” (Ad/561)

Csontos a debreceni *Egyetemi Élet* diákmunkatársaként a megyei napilap, a *Hajdú-bihari Napló* újságíró stúdiójának is tagja lett, amelyet Juhani Nagy János vezetett. Később (1987-től) megörökölte a *Naplónál* Juhani asztalát (aki közben a *Magyarország* főmunkatársa lett – s Csontosot csábította volna 1990-ben a *Pesti Hírlaphoz*, viszont akkor ő már a *Debreceni Krónika* alapításán fáradozott): „elkészítő jegyzetapparátust lelsz minden egyes cikkéhez. Te bezzeg mindent megsemmisítesz, ami a köztes, forrongó állapotra utalhat, hogy csak a végeredmény maradjon, kézirat véletlenül sem: a te alkotáspszichológiádban ne turkáljon a kukkoló hajlamú utókor.” (Ad/258)

Csontos számára a munkáskörnyezetből való egyetlen kiemelkedési lehetőség az értelmiségivé válás volt, s ezért igyekezett mindent meg is tenni, kivéve azt, hogy barátságot köt a rendszerrel. „Neveltetésed azt az egyet komolyan beléd sulykolja: soha ne legyél párttag, mert akkor az egész helyett mindig csak a részt képviselheted – a pártfegyelem pedig nem fér össze az értelmiségi szuverenitással. Tudod, hogy erre számos ellenpélda akad, mégis tartod magad e dogmához a többpártrendszer idején is: azelőtt egy pártnak nem vagy a tagja, azután meg soknak nem vagy. Ugyanakkor azt is világosan látod, hogy a közügyektől elhatárolódó mentalitás önáltatás: a társadalomba ágyazott ember soha nem lehet teljesen szabad és független.” (Ad/263) A közéleti cselekvések személyre szabott lehetőségeit és kihívásait várja ki az egyetemista Csontos is: tudományos diákköri dolgozat, kötekedő újságcikk. Később az újságírás terrénumában a publicisztika legszélesebb, nemes tradíciókba ágyazott kortárs arzenálját vonultatja föl (A *Magyar Nemzetet* Alapító Pethő Sándor *Szellemi honvédelmének* jegyében – s nem véletlenül kapta meg a Szellemi Honvédelemért-díjat 2004-ben).

Ötödétét kezdte az egyetemen, mikor a *Hajdú-bihari Napló* kultúra rovatához került, ahol hamarosan színikritikák írásával bízták meg, kipróbálhatta a hírszerkesztést és a kommentárírást, napi rovatot hozott létre a „civil hang érvényesítésére”. Az *Angyaldekameron*ban olvassuk a rendszerváltó közéleti újságírásban tett lépéseiről az alábbiakat: „A politikai újságírás egy idő után már civil kurázsit is kíván. Midőn például felveted, hogy az állampárti iratokat a menekülő bolsevikoknak nincs joguk bezúzni és ledarálni, mert az iratanyag az államé, nem az időközben átkeresztelkedett párté, kapsz egy fenyegető levelet.” (Ad/351)

Alapító főszerkesztője volt a *Debreceni Krónika* című napilapnak: 1990-ben harmincon aluli munkatársaival vonult ki az időközben privatizált megyei napilapból. Bár éppen ekkor zajlik a rendszerváltó kormányalakítás, a kollektívát az átlagosnál jobban érdekelte a kultúra, mint a politika. Noha – az *Angyaldekameron* kommentárja szerint – ebben az átmeneti korszakban „ez a mentalitás nem szégyellnivaló, s nem számít az élnélhetlenség szindrómájának”, mégis borítékolható a vereség, a kiadói konstrukció ingatag lábakon áll, erős hirdető, kitartó befektető nélkül a napilap másfél hónap után megszűnt. Itt tanulta meg azonban a politikát olyannak látni, mint egy humoreszk: „később ez a szemlélet segít a publicisztikai működésben is; csupán a krisztian

[keresztyén] részvétről nem szabad egy pillanatra sem megfélelkezned”. (Ad/364) Fix állás híján, féléves külsőzés után (a többi közt vezércikkeket írt a *Pesti Hírlap*ba) hívták meg Hajdúböszörménybe a *Szabadhajdú* városi hetilap beindítására. Lassan megkedvelte a hajdúvárost, megbékélt a helyi viszonyokkal, de észrevette az „ásítózó unalom” jeleit is magán. „Még az sem dobja fel a hangulatod, amikor suttyomban megjelenik a debütáló versesköteted: a hatéves hercehurcával lekésed a normális irodalmi indulást; költészet helyett akkor már mindenki politikában utazik.” (Ad/382) Az első verseskötet (*Menekült iratok* [az *Angyaldekameronban Tűzbőlmentett poémák*]) majdnem elhallgatott megjelenésének ténye 1991-ből nem maradt nyomtalan érzelmi emlékezetében – legalábbis a költői önérzet nehezen felelte a fanfáros debütálás hiányát. Két fejezettel előrébb a motívum újra összekapcsolódik a kultúra háttérbe szorulását és a politika divatját korrelációba állító panasszal: „... téged sem a kiadó értesít, hanem Franszoá barátod szól, hogy ott van a derékszegi könyvesboltban, a nyár derekán, a totális holtszezonban. A politika akkorra már mindent tarol; a poézis a kutyát sem érdekli.” (Ad/390)

A böszörményi hónapokat követte aztán a főváros: az *Esti Hírlap* kultúra rovata, zsongás, bizonytalanság, napi rutin, forgatag, sok munka, harc nemcsak a politikában, de a sajtópiacra is. – És egyszer csak azon veszi észre magát, hogy leigazolta a *Magyar Nemzet*. De a véglegesítés a belpolitikai rovatba sorolta, ahol egyrészt publicisztikákat, mellette vidéki riportokat írt: egyházi kérdésekről és az aratásról, környezetvédelmi cikket és helyszíni beszámolót az ózdi munkásgyűlésről (az elmaradt végkielégítés egy részének kifizetése épp a cikknek volt köszönhető). Közben részt vett a hosszabb életű *Zenekar* című folyóirat megalapításában, illetve az akkor új alapokra helyezett írószövetségi folyóirat, a *Magyar Napló* olvasószervezői feladatát is magára vállalta. Éppen bojkott folyik a lap ellen, és Oláh Jánossal együtt csak lassan sikerül rést nyitni „az új gúnyát viselő kultúrharc mocsárszagú frontján”. Egyértelműnek tűnik a szándék, hogy a folyóirat a nemzeti értékalapú valóság-irodalmat képviselje, s ezzel újabb feketepontokat gyűjt magának szerzőnk, hiszen: „a pusztaság túlélés is bőszi [..] az elszánt, végső harcba induló kánonlovagokat: ezzel kiírod magad mindenből, öreg – üzengetik.” (Ad/413–414)

A hétköznapiakat a mozgalmas, olykor pikáns közéleti mozzanatoktól sem mentes újságírói lét és a szeszélyes ’zsrnál-tematika’ határozza meg. Sok a tanulság, de hámlik a máz is: „... a politikai közbeszéd fokozatos és végzetes elbutulását [...] már feltartóztathatatlan folyamatnak érzed. S nem is csupán az egyszerűbb lelkeket megcélzó demagógiáról van szó, hanem a táborképző leegyszerűsítésekről is: a részközösséggé formálódás egyrészt az eszmei ellenlábaskodás lealacsonyításával, verbális megsemmisítésével, másrészt a virtuális zászlófelvonások előtti szertartásos névsorolvasásokkal jár együtt. A szabados szubkultúra fő identitásképző eleme akkoriban az aláíró-sport: a ’jók’ egy némiképp homályos, íratlan kategorikus imperatívusz nevében elhatárolódnak valamitől vagy valakiktől (a ’rosszaktól’), majd hosszan közlik

a szöveg alatt az elit listát, mert úgy gondolják – sokáig nem is alaptalanul –, hogy ez erőt mutat, és nyomásgyakorlási eszközként szolgálhat.” (Ad/408–409)

Érvényes politológiai elemzés és politikaszatíra egyszerre, a közélet (vagy a „klub-szerű értelmiségi aktivitás” paródiája), ugyanakkor példája annak is, hogyan lehet – a nyelvünk hajlékonyságával mesterien játszva – átemelni az irodalomba, legalábbis egy szépírói tárcaközegbe, a napi publicisztikát. Az *Angyaldekameron Úgyek és ügynökök* című fejezete (a címben jelzett besúgók és jelentések zsrnál-pszichológiai fejtegetései mellett), valamint a következő, *Hosszú, méla lesben* című rész mindenesetre bepillantást enged a redakciók (nem mindig átlátható, a politikai divatoktól és emberi gyengeségtől korántsem leválasztható) belső viszonyaiba/belviszályaiba.

Noha utaltunk már az egyes publicisztikai állomásokra, Csontos János újságíró- (és költő-)sorsa tulajdonképpen Debrecenben dőlt el: innen kapott olyan inspirációkat, és innen vett olyan irányt, melyet aztán egyrészt meg kellett erősíteni, másrészt egyenesbe kellett állítani; ez a folyamatos korrekció vagy a késleltetett pályakezdés kényszere jellemezte az írórsort. A gimnáziumban indította el az egy példányos *Hanta Hírlapot*, rendes rovatokkal, s különböző műfajokban próbálva magát. Az *Egyetemi Élet* diákújságírója (első cikke matematika–fizika szakosként egy színkritika), a *Kötekedő* tárcarovat kitalálója és gazdája, az újságíró-stúdió tagja. Az *Egyetemi Élet* főszerkesztője Tóth Dénes (akit aztán Turi Gábor vált, Tóth a *Debrecen* hetilap főszerkesztő-helyettese lesz). Az egyetemi lap (Fucskó Miklós által szerkesztett) *Főnix* rovatában jelenik meg az első verse nyomtatásban (később Csontos szerkeszti a *Főnixet*), s két másik követi ezt a *Hajdú-bihari Naplóban*. Egyetemistaként egy szakkollégiumi *Fényes Szelek* antológiát állít össze, melyet a pozitív lektorálás ellenére sem adnak ki. Az *Alföld* folyóirattal stúdiósként kerül kapcsolatba (1989-ben jelent meg verse, a folyóirat közölt egy recenziót, szerepelt az 1991-es *Más vagy* stúdióantológiában – az irodalmi kánonharcok kiszorítós-dija már megkezdődött), ám az irodalmi-szellemi közélet formálásába sokkal látványosabbra sikerült a belépője. Az egyetemen, hosszú tárgyalások után néhány fiatal irodalmár és társadalomkutató megalapította a *Határ* című irodalmi és társadalomtudományi folyóiratot, melynek első száma 1986 áprilisában jelent meg a KLTE Közművelődési Bizottsága kiadásában. A felelős szerkesztő Fülöp László volt, főszerkesztőnek Gerliczki Andrást választották, s az alapító szerkesztők között szerepelt Csontos János mellett Elek Tibor, Porcsin Zsolt, Porkoláb Tibor, Valuch Tibor. A merőben új, bátor irodalmi hangokat is megszólaltató *Határ* első bemutatóján épp az *Alföld* szerkesztőitől érkeztek a legerősebb támadások, s ezt így kommentálja az elbeszélő az *Angyaldekameronban*: „Először látsz élő egyenesben kísérletet arra, hogy egy kanonizáló csoport megpróbálja rohammal elfoglalni, amit más kiharcol. Nem virágozhat ezer virág sem: lényeges, hogy ha a szöveteségi kör valahol lehetőséghez jut, más, konkurens csapatok párhuzamosan ne

létezhessenek. Mindazonáltal Messyásyval [Keresztury Tibor] aztán egy álló éven át egy padban ülsz majd a világvárad [budapesti] sajtótanodában; és eljársz Hentes [Mészáros Sándor] kortárs irodalmi szemináriumaira is, ahol a maradék évfolyam passzivitása mellett lényegében veled tud dialógust folytatni.” (Ad/324)

Javában dolgozik az első verseskötet összeállításán, s megismerkedve Rózsa Endrével, körvonalazódik szakdolgozatának témája, a *Kilencek* költőcsoport történetének s tagjai jelenének bemutatása is. „Mivel elégedetlen vagy a rendelkezésre álló szakirodalommal, kölcsönkérsz egy szalagos magnót, s nyakadba veszed az országot, hogy egytől egyig végiginterjúzd őket.” (Ad/327) A megszülető interjúfűzér a Serfőző Simon által szerkesztett miskolci *Napjaink* folyóiratban látott napvilágot, s a versek helyett ez lett az első önálló Csontos-kötet is.

Debreceni újságíró volt, amikor – Brém-Nagy Ferencsel és Fucskó Miklóssal az oldalán – főszerkesztőként jegyezte a szentendrei *Folyam* című, évente kétszer kiadott irodalmi és művészeti folyóiratot, a lapnak 1989–91 között összesen öt száma jelent meg. „Míg a többi folyóirat a popfrontosságból épp mindenféle irányzatosságokba menekül, ti a nyitott, minőségelvű szerkesztés hívei vagytok.” A mutatószám túl jó lett: amikor meghívták a szerkesztőket „a túlélésükért küzdő folyóiratok véstanácskozására, kakukk-tojásnak, szükségtelen trónkövetelőnek” tekintik őket – a házigazda nem is rejti véka alá: „ez háború, harc a pénzért, az új rezsim kánonjáért”. (Ad/356) De nemcsak a létért-pénzért, egyúttal a kanonizált irodalmi hatalomért folyik harc, hanem az irodalom alakulásába-alakításába még a politikai-ideológiai elkötelezettségek is beleszólnak – ki beszél itt esztétikáról?! Csontos több helyen érzékelteti, hogy egyrészt a még a '80-as évek végéről datálható összekülönbözése Esterházyval (s ennek folyamánként Nádassal és köreikkel) egész irodalmi pályafutását hátráltatta, avagy kényszerpályára (mellékvágányra) igyekezett állítani.

Sorra jelentek meg ugyan verseskötetei, Csontost nem vitte magával a kiadói fősodor. A *Szonettregény* kálváriáját ismertetve (öt év telt el a megírás és megjelenés között), megállapítja: „generációs és szakmai szervezeteken kívül” áll, ösztöndíjkérelmei rendre elbuknak – a kuratóriumokban a „másik” tábor tagjai ülnek, és ha a művészi indok hiányzik, jöhetnek a szakmaiatlan érvek: a zsurnalizmus megfelelő egzisztenciát kínál számára. Azon túl, hogy nem egyszer az újságírás és a szépirodalom közötti senki földjén találja magát, még a bravúros költői teljesítményekkel szemben megébredő szakmai féltékenységgel is meg kell ismerkednie, hiszen a politika itt is gyakran felülírja a poézist. Létezik ugyan olyan szerkesztő, aki őszintén barátkozik a *Szonettregény* támogatásával, „végeredményben imponál a bravúr, ám amikor kiderülnek számára a politikai világlátások antagonisztikus differenciái, érzékelhetően megcsappan az érdeklődése irántad. Szabadság van, manapság minden megjelenik előbb-utóbb, ami arra érdemes; meg az is, ami nem – tér ki diplomatikusan a lobbizás kötelmei alól”. (Ad/392)

Újságot írni vagy újságba írni?

Fried István a magyar írók választásait-pályamódosításait vizsgáló tanulmányában (2012) veti föl azt a kérdést, hogy az *újságírás* és az *újságba-írás* merőben más publicista karaktert feltételez, s ehhez Márai gyakorlatával érvel. Meg kell és lehet különböztetni a kettőt: s magától az írói értékmérő szándéktól függ, hogy az újságban megjelent írások miként válnak a szépirodalmi életmű részévé. Sőt, visszább is kanyarodhatunk az időben, Mikszáth Kálmánhoz. Révay Mór könyvkiadói emlékirataiban (1920), a Mikszáthról szóló fejezetben arról számol be, hogy az újság olyan napi cikkeket is kért az írótól, melyek nem mindig voltak kedvére valók, de írói lelkiismeretessége nem ismert határt. A vita azon volt: megéri-e a karcolat, hogy kötetbe kerüljön (a jubileumi életműsorozatban aztán két kötetben jelent meg a parlamenti karcolatokat-portrékat közreadó *Az én kortársaim*). „Rendesen Scarron jelzésű cikkei voltak ilyenek, ezek az adomaszerű tárcái, amelyeket már megírásuknál rövid életűeknek tartott; azért jegyezte álnévvel. Ily vitatkozásoknál azzal döntötte el a kérdést, hogy amit Scarron írt, azt Mikszáth Kálmán csak akkor veheti figyelembe, ha Scarron is tekintettel volt Mikszáth Kálmán-ra.”

Mindenesetre az írói témavilágot, az írásmódot és a stílust meghatározta (máig meghatározza) a határidő (és a terjedelem) betartása, a gyors reagálás kényszere és egyszerre annak élvezete, a napi aktualitás, a mögötte fölsejlő általános emberi (és esztétikai, erkölcsi stb.) érték megismerése és kifejezése. Újságot írni és újságba-írni elvileg minőségi különbséget feltételez: az utóbbi érvényessége az újsághasábokon túl is megmarad, de születését az újságírás kényszere szabja meg. A 19. század második és a 20. század első felében nehezen lehet olyan, a magyar irodalom első vonalába (s nem csak a legjobbak közé) sorolható szerzőt találni, akiről az irodalomtörténet megemlékezik, és ne lett volna egyébként jelentős a szerepe a sajtótörténetben is (szerkesztőként, tárca- és vezércikkíróként, riporterként) – a szépírói és újságírórsor gyakran összefonódott, ráadásul a szerzői önreflexiókból sem hiányzott a kétféle egzisztencia összevetése. (Móra egyenesen „félbemaradt egzisztenciáról” beszélt, számot vetve saját sokféleségével, energiái szétdarabolásával a szépirodalom, az újságírás, a tanítás és a gyermekirodalom, a múzeumi munka, a régészeti ásatások során.) Nem beszélve arról, hogy Jókaitól és Mikszáthtól kezdve az író nemcsak követője volt a közéleti (nagypolitikai) eseményeknek, hanem alakítója is – mint előbbi két író esetében: akár parlamenti képviselőként; mások az „építkezés” és „politizálás” közötti alternatívában lemondtak a konkrét politikaalakításról (a *Nyugat* szerkesztőtársaként Móricz már megfogalmazta az irodalommal való építkezés gondolatát, melyet a *Kelet Népe* élén szigorú következetességgel alkalmazott.)

Ady prózáját (kevésbé ismert novellista, kritikai oeuvre-jét) – indulataiban, témáiban, az érlelődő szimbolizmus mellett az éppen eltűnőt megragadó impresszionista

nyelvhasználatban, sőt, a költői életmű egy részét – egyértelműen alakította az újságírás, s gazdagodott ezzel az irodalmi eszköztár. Ugyanakkor (a fiatal Krúdy Gyulához hasonlóan) nehezen tudta függetleníteni publicista énjét a sajtó- és gazdaságpolitikai érdekcsoportoktól (az ifjú Krúdy debreceni színházi írásai, minden autonóm kritikai és írástechnikai vagy stílusbeli értékük mellett, jól mutatják ezt a függést, később pedig saját egzisztenciális kényszerének-pazarlásainak is ki volt szolgáltatva). Kosztolányi és Márai is egyaránt meg tudta teremteni azt a függetlenséget, mely a napiban nem a napi érdeket, hanem az egyszerit vagy az egyedít vizsgálva volt képes megfogalmazni általános üzenetet. Az „újságba-írás” tehát alkalom.

Csontos János számára az újságba-írás (a gyors reflexió és a napi kapcsolat az élettel) valóságos életforma. Annyiban a Krúdy-példát követi, hogy az élet és az írás ugyanaz; ám annyiban Kosztolányit, hogy az írás egyúttal játék is: élettel és nyelvvel, szépséggel s halállal; de Móra Ferenc mintája szintén ott lebeg, miszerint a magánügyekből közügyek lesznek. Ez a tendencia már a – *Magyar Nemzetes* publicista karrierkezdetét jelentő 1994–96 közötti időszakból válogatott – *Gondolatok a lomtárban* (1996) írásaiban is erőteljesen jelen volt, s végigkíséri a tárcaírói karriert egészen a 2015-ös *Karnevélig*. Csontos számára az *Egyetemi Élettől* kezdve egyfajta irodalmi megnyilatkozási szintér volt az újság; még csak azt sem mondhatnánk, hogy más nyelvet beszél a könyvben vagy az újságban, a témák és a figurák is hasonlóak, csak a megjelenési közeg, egyúttal a jelentésháló, a megjelenéshez társított asszociáció változik.

Thienemann Tivadar írta *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című könyvében (1931), hogy a könyv „nem egyetlen életformája az irodalmi műnek” – s mintegy be is kapcsolódott ezzel a Szemere Pál fölvetésével 1839-ben indult vitába arról, hogy mi az irodalom. Az „írások összessége” kifejezés (Sík Sándor szerint, aki épp az „olvasás művészetét” faggatva tárgyalt irodalomesztétikai alapfogalmakat) kiterjed a kéziratra és a nyomtatásra vagy a le nem írt népköltészetre egyaránt. „Nyelvi művek összességét” kell tehát értenünk rajta, beleértve természetesen az elméleti fizikai szakirodalmat ugyanúgy, mint a népszerű ponyvairodalom „remekait”, a love storyt vagy a rémregényt. Irodalom volt egykor minden, amit leírtak és olvashattunk, a nyomtatás elterjedésével pedig minden irodalomná vált, amit kinyomtattak. Persze az „irodalom” feltételezi az olvasót, a befogadót, valamilyen párbeszédet a szöveg (Író) és az életet képviselő Olvasó között. A párbeszéd (mint a távolsági kommunikáció időben és térben történő optimális redukciója) könyvnyelven megvalósul a nyomtatott termékek közül a hírlapirodalomban, mint a regényben. A kettő között áll a folyóirat-irodalom (lám: az irodalomnak különböző változatai vannak!), a folytatólagosságot feltételezve. Persze, a folyóiratok 18. századi szülőházájában, Franciaországban a „revue” nem az időbeli ’hosszúságot’, sokkal inkább a térbeli ’szélességet’ jelentette, amennyiben a szemlélő, áttekintő-leltározó szándékra utalt az elnevezés. A Thienemann által „folyóírásnak” neve-

zett párbeszéd az író és olvasó között nem a folytatásokban megjelenő regényeket, de még csak nem is az irodalmi igényű tárcát vagy a hírlapi esszét jelentette, hanem azt a tartalmat is magában foglaló formát, amely magát a párbeszédet fedi. E párbeszédműfaj követelményeinek nem az interjú vagy a portrébeszélgetés, hanem leginkább a tárca és a jegyzet vagy az irodalmi kommentár, valamint a novel-laigénnyel készült (szociográfiai) riport felel meg.

A napi (eleinte – a postajáratokhoz igazodó – heti kétszeri) sajtó megjelenésétől – majd a tájékoztató és a véleményműfajok palettájának szélesedésétől – kezdve folyton vibráló kérdés, hogy az újság tükrözi-e vagy alakítja-e az életet. Kossuthtól Mikszáthig vallották a közéletben is otthonos, nemcsak újságíró létükkel rangot szerző nemes zszurnaliszták, hogy a lapok nem pusztán a napok tükrei, de a történések alakítói is. A szépíró és újságíró is természetesen arra törekszik, hogy reflektáljon a maga eszközeivel a mindennapi életre, az úgynevezett Valóságra (amit egyébként maga is alakít vagy teremt). S a 20. században maradandót alkotó szépíró-publicisták közül többen megfogalmazták (pl. a már említett Krúdy, Kosztolányi, Márai), hogy az író folyton vetekszik bennük az újságíróval, s noha egyik a másikat segítheti, a zszurnaliszta robot akadályozza a szépirodalmi kiteljesedést. Krúdy azt írta: őt az újságban semmi más nem érdekelt, mint a tárcarovat; Kosztolányi mindig az éppen adott lehetőségből igyekezett a lehető legtöbbet megvalósítani. Ha csak egy körömnnyi felülete lenne az írónak, akkor hozza létre a körömköltészetet – vallotta. Márai Sándor nyomán (is) a vérbeli szépíró-publicisták valóban elvégezték ezt a preparációt: a zszurnalisztaként fölfedett való életet íróként (preparálva, átformálva, az élettapasztalatot létélménnyé alakítva) adták közre. Ezek sorába tartozik az 1970-es és '80-as években számos, folyóiratokban és antológiákban is megjelent szociográfiai riport írója (Lázár Ervintől Fekete Gyuláig, Serfőző Simontól Székelyhidi Ágostonig, Csalog Zsolttól Moldova Györgyig, Darvas Józseftől Csurka Istvánig), de a közelmúltból fölidézhető Temesi Ferenc, Fehér Béla, Szentmihályi Szabó Péter neve is. Nos, ezt a sort folytatja – egyúttal a publicisztikai nézőpontokat és íróérték-értelmezéseket gazdagítja Csontos János.

Sipos Balázs a 20. századi szépíró-publicisztikai hagyományokat bogozó tanulmányában (2002) idézi Babits Mihály 1925-ben közzé tett vitaanyagát. Babits ekkor ismerkedett meg Bergson idő- és emlékezet- (vagy a teremtő fejlődés-)tanával, s maga megkerülhetetlennek vélte (a „homo moralis” mintegy esztétikai paranccsá emelt íróviselkedési mintájának jegyében is) az „idő” és „örökkévalóság”, a „korszerű mondani-
való” és az „örök emberi” közötti választást. Érezte a korszerűség sürgetését (négy évvel később, 1929-től Móriczsal együtt, majd 1932 után egyedül szerkesztette a *Nyugatot*), s már ekkor úgy gondolta: az, aki a korszerűt választja, „el van veszve”, hiszen „lemond az alkotásról a beszéd kedvéért: ezáltal újságíró lesz” (a babitsi *Nyugat* talán ezért fedezett föl kevesebb tehetséget?). Szerb Antal még arról panaszkodott 1935-ben, hogy „a filléres intelligencia korát” éljük, ezzel szemben – a Babitscsal esztétikai elveiben sem

egyező – Kosztolányi az újságíró felelősségét firtatta, ti. azt ismerte föl, hogy az újság veszi át a könyvtárak közművelődési (ismeret- és műveltségközvetítő) szerepét.

Természetesen a 19. század végi bulvársajtó (amely a hírben nemcsak a megbízható új információt, de a szenzációs karaktert is kiemelte, vagy inkább csak az utóbbi emelte ki) arra ösztönözte az újságírószakmát, hogy folyamatosan „gyártsa” a híreket, s a megszerzett új információkat a lehető legjobban fogyasztható módon s a lehető leggyorsabban tárja az olvasó elé. Nos, ez a szemléletmód nem igazán kedvezett az igényes írásnak, ennek ellenére a 20. század első harmadára valódi virágkorát élte a tárca és az irodalmi újságírás. Maga a hírlapírás csak annyiban irodalmi tevékenység, hogy a cikkeket olvassák (hiszen irodalom mindaz, amit olvasnak), ám nem véletlenül született meg a *hírlapirodalom* kifejezésünk, különbséget téve a hírlapokban (is) megjelenő szépirodalom között. Túlzás volna azonban azt állítani, hogy régen bezzeg milyen végtelen lehetőségei voltak az íróknak az újságban való megjelenésre. Sőt, az idealizált kép kialakításában éppen azok az írók és költők vettek részt, akik maguk is újságírásból tartották fenn egzisztenciájukat, mint pl. Kosztolányi, aki mindemellett állandó korlátnak érezte a szerkesztőségi falakat, s aki így mutatta be a maga is verselő Vészi József által szerkesztett *Budapesti Naplót* 1928-ban (Sipos Balázs kiemelésében): „... költők, regényírók és novellisták dolgoztak itt... Egyik asztalnál Csáth Géza Wagnert és Puccinit füttyörészte, a másiknál tudósok vitatkoztak Herbert Spencerről és Nietzsche-ről. [Vészi] nem sokban különbözik tőlünk. Versekről beszélt, Dantét idézte olaszul, Shakespeare-t angolul, és megértette munkatársaival, hogy a legbecsesebb kincs az egyéniség...”

A szépíró-publicisták java része az irodalmi formákat kereste a hírlapi műfajokban is – az „újságcikk álarcában írói alkotásokat jelentetett meg” (írta Illyés Kosztolányi hírlapírói módszeréről). Egyetértünk a megállapítással: szinte lehetetlen úgy beszélni a 19–20. századi hírlapirodalomról, hogy ne tévedjünk az irodalomtörténet berkeibe. Az írók és költők életében az újságírás is irodalmi tevékenységnek számított – például a nyelvhasználatban, hadakozva a szenzációsajtó divatjával terjedő nyelvi igénytelenség ellen (ami gyakran nem volt szándékos, hanem a lapzárta, az időhiány nem tette lehetővé az irodalmi igényű fogalmazást – s ami egyébként kedvezett a tárcaműfajnak, melyben az élőbeszéd elevenségével és közvetlenségével tudott az író az olvasó felé fordulni).

Az irodalom és újságírás mezsgyéjén: Csontos János „lírizáló” publicisztika-köteteiről

Alföldy Jenő monografikus költőportré-kritikájában írta Csontosról, hogy – az ’50-es években született, az 1970-es évek azóta már kanonizált generációjához hasonlóan – „ő is rendkívül tájékozott, tanult szerző, ő is dolgozott irodalmi szerkesztőségekben, s

bár publicisztikai munkássága elsősorban a politikai közéletre irányul, irodalmi utalásai, példálódzásai a mai, kultúrától elrugaszkodott újságírásban szokatlan kulturális érzékenységről tanúskodnak. A *Magyar Nemzet*ben hosszú ideig naponta jelen volt *Kétezer leütés* című tárcasorozata. Betűre, szóközre pontosan annyit mondani valamiről, amennyit érdemes, se többet, se kevesebbet – ez tartalmi és formai kérdés egyidejűleg.”

Csontos János első publicisztikai válogatására éppen a krisztusi kor elérése után, 34 évesen vállalkozott: három ciklusban 34 írást szemelgetve a *Magyar Nemzet*nél addig eltöltött két esztendő, 1994 és 1996 tavasza közötti időszakból – s kiadója az előző munkahelye, a hajdúböszörményi *Szabadhajdú* volt. A *Gondolatok a lomtárban* kötet cím egyértelműen asszociáltat Vörösmarty versére, de felfedezhető szarkasztikus öniróniája is: a könyv és az újság alapanyaga ugyanaz (papír, betű, nyomdafesték), az újságban és könyvben közöltek megítélése azonban eredendően ellentétes. A közvélekedés szerint az újság mulandó, a könyv maradandó, így a bennük olvasottakkal kapcsolatban leggyakrabban fel sem merül az ellentétes mérlegelés igénye. Csontos János jól tudja, hogy az irodalomnak gondolt írások egy része szellemi lom, viszont a felejtésre ítélt napisajtóban is rejtőznek maradandó értékek. Ezt a saját gyakorlatával igyekezett s igyekszik bizonyítani, így az újságban sem mond le a maradandóság igényéről. Ő is kiválóan ismeri a sajtótörténeti példákat – az általa említettekhez, illetve a már idézett Mikszáth–Scarron párhuzamhoz most egy másik esetet (ideológiai csörtét, egyúttal publicisztikai szerepértelmezést) említünk. Széchenyi István vaskos röpiratban bírálta Kossuthot az általa szerkesztett *Pesti Hírlap* túlzott radikalizmusa miatt, azt is kifejtve, hogy a Kossuth vezércikkeiben foglaltaknak inkább könyvben volna a helyük, mintsem a napisajtóban. Kossuth erre úgy reagált, hogy egy lapnak nemcsak joga, de kötelessége is megvitatni a törvényhozás, így az ország közvéleménye elé tartozó dolgokat. Az újság tehát a köznapi gyakorlatban teszi élővé a könyvekbe kívánczó (ma így neveznénk: demokraci elméleti, politológiai, politikafilozófiai, közgazdasági, jogi stb.) „elméledést”. Csontos nem óhajt lemondani a publicista elődök irodalmi örökségéről, s nem is tud. Negyedszázada következetesen hisz benne, hogy a hírlapi tárca vissza fogja kapni helyét a legrangosabb műfajok között. Már több mint 20 évvel ezelőtt azt remélte a naptári aktualitású, ám hosszabb érvényűnek gondolt cikkekről, hogy leporolás után „levetik bizsu-álarcukat, s nemesen csillannak meg a kandi napfényben”.

Ma pedig valóban azt érezzük, hogy mintha nem is újságtárcák sorát (válogatását) olvasnánk, hanem egy könyvet lapoznánk. Egyfajta közelmúltbeli történelemkönyvet – hiszen a tárcák (jegyzetek, karcolatok és írópublicisztikai kommentárok) naplójellege személyes tükröt tart a históriának. Csontos abban is közeledik a „magányügy” Móra Ferencet jellemző gondozására, hogy a személyes élményből egyetlen pillanat (írói fordulat) során közügy lesz, vagy fordítva: Csontos személyes ügyként éli meg mindazt, ami bántja őt vagy környezetét a közéletben, a társadalomban. Idézzük föl az egyik 1994. szeptemberi tárcáját, a *Kender* címűt.

„Volt egyszer egy ember, szakálla volt kender – tanítgatom Eszter lányomat a klaszikus mondókára, másnap azonban így hallom vissza tőle: Volt egyszer egy vadember, szakálla volt vadkender.” Hiába, a gyerek fogékony mindenre, amit hall (a tévében, a felnőttek beszélgetésében), „nem csoda hát, ha a vadkender is beépült a kis világába, bár aligha tudja, mi fán (földön) terem”. A kenderszakállú egyszerűember magánügy, de ha a mondókában is vadkenderből van a szakálla, az már súlyos közügy. Ez a tárca remekül érzékelteti, hogy az olvasmányélmény ugyanúgy dominál, mint a társadalmi reflexió (a társadalom kritikájával együtt). Mint a többi Csontos-írásban: ebben – és a következő publicisztikai sorozatokban-kötetekben.

Arra a felvetésre pedig, hogy a költészet (irodalom) és publicisztika átjárásai azért széles kapukon lehetségesek, egy 1995. márciusi tárca (Gyönyörű és kegyetlen) bevezetését citáljuk (amely azt is tanúsítja, hogy Csontosban jól tudatosult az átjárhatóság). „Nem világos előttem, pontosan hol húzódnak a költészet határai, s hol vannak közös mezsgyéi a szociológiával vagy az újságírással – de úgy sejtem, sokkalta szélesebbek ezek a demarkációs vonalak, mintsem gondolnánk.” A *Gondolatok a lomtárban* írásait nem a szigorúan vett műfaji határok vagy a „hazug kronológia” szerint rendezte ciklusokba, hanem „belső utak mentén haladva”.

Négy év múlva a kötet (vagy könyv) szándéka viszont már tudatos volt az íróban, amikor 2000. január 3. és december 30. között napról napra írta a *Kétezer leütés* jegyzeteit. A glossza helyén állandó megjelenési felülete volt a lapban (*Magyar Nemzet*), egy héten hatszor kellett megírnia a mindig szigorúan kétezer betűhelyben mért írásokat. A kétezer leütés az egykori flekkterjedelem, s egyszerre több kihívást is magában rejt. Egy flekkben, kétezer betűben, szóközökkel, lehet a semmiről beszélni, és mindent el lehet mondani. Az újságírók bajban vannak, hogyan legyen egy cikk pontosan olyan hosszú, mint amelyet a szerkesztő megadott – Csontos János számára ez nem kérdés (nem azzal bajlódott, kihúzzon-e egy jelzőt, betoldjon-e egy kötőszót), mint ahogy az sem: hogyan reagáljon napról napra az ezredfordulós év rengeteg ingerére. Az ossziáni hanghoz fordult, Homérosz derűjével, miközben arról sem feledkezett meg, hogy a leütés nemcsak a betűhelyet jelenti, hanem a cikkek hangneme az iróniába burkolt kritikát (mint leütést) szintén megragadhatóvá teszi – Csontos nem hagyta ki a ziccerket, leütötte a magasra kapott labdákat. 301 „lábjegyzetben” írt az évről, az új reményekről és régi birkózásokról, a csalódásokról és az illúziókról, magáról és a világról, kultúránkról, ahogy élünk. (Itt is működött a sorsszerű számmisztika: a 301 jegyzet, mint a rákoskeresztúri 301-es parcella, egyrészt jóvátétel a csendes forradalmak hőseinek, másrészt a múlt újratemetése. Végeredményben pedig rendhagyó olvasónapló ez a 2000. esztendőről. Csakhogy Csontos számára az olvasmányokat nemcsak a könyvek jelentik, hanem a hírlap- és folyóirat-irodalom is, sőt: olvas a másik ember gesztusából, a bulvárjelenségekből, a sorok között, mondatok mögött. Köznaplót ír.

A *Polgári kaszinó* két év múlva jelent meg, 2002-ben. Ezek már hosszabb terjedel-

mű írások (2001 júniusa és 2002 májusa között), de a *Magyar Nemzet* heti jegyzetei tulajdonképpen jegyzetcsokroknak tekinthetők. Csontos általában több eseményre, jelenségre reagált e hasábokon, mintegy a civil történelem fonalát téve szellemileg is élvezetessé. Itt is jellemezte az irónia, melyhez igen érzékeny intellektuális humora adja a legbiztosabb fogódzókat. És e magasabb rendű humor segítségével lehet méltányos a társadalmi bűnökkel szemben. – Méltányos, azonban soha nem elnéző. (Sokan talán meg sem értik igazán ezt az intellektuális fölényt, mások nem mutatják az önértékükön esett sebet, mert hasonlóan kiformált válaszra képtelenek. S a szellemi fölényben van bizonyos távolságtartás is: nem merül bele a sárba, inkább azt vizsgálja, ki, miért, hogyan, milyen érdekből gyártja a sarat vagy tapod benne.) A „kaszinózás” egyúttal vállalt publicisztikai program: „Lehetséges-e szilárd világnézeti háttérrel, de polgári stílusban célratörő, mégis visszafogott publicisztikát művelni? – teszi föl a kérdést. – A napi közéleti csetepaték mellett – vagy fölött – a közbeszéd részévé avatható-e az életmód, a bel- és külhoni utazások, a család? Van-e helyük egy machiavellisztikus korban erkölcsi és esztétikai megfontolásoknak?” Költői kérdések ezek: egyben állítások. Van helye az erkölcsi s esztétikai megfontolásnak, a családnak, az élménynek, az életmódnak. Idézzünk alább Csontos János *Kaszinói székfoglalójából*, melyben a heti jegyzet sajátosságait is boncolgatja: Heti jegyzetet írni inkább azért problematikus, „mert egy hét alatt sokkal bőségebb alapanyag keletkezik az életben és a politikában, mint ami széles körű befogadásra alkalmasan, olvasmányosan egyáltalán feldolgozható. Rostálni, szelektálni kell tehát. Elkerülhetetlen, hogy a szerző bizonyos motívumokat, szálakat kiemeljen, visszatérően megvizsgáljon, így keltve az olvasóban az elérhető teljesség csalóka képzetét. A heti jegyzetírón azonkívül könnyebben átgázol az idő: meglátásai, sejtései gyorsabban avulnak, nehezebben állják a versenyt a napilapos vezércikkkel és a gyors reagálású elektronikus médiával. Ha mégis van értelme e hálátlan műfajnak, az az archimédeszi pont reménye: hogy sokaknak igenis fontos lehet ez a markáns periodikus véleménynyilvánítás, amelyből táplálkozva saját világképüket is árnyalhatják, karbantarthatják.”

Ilyen karbantartó 'eszköz' volt az *Európa Nova*, illetve számos rovata, melyek írásai az *Ezüstkor* című kötetben láttak napvilágot 2005-ben. A címadó tárcaesszé-sorozat mellett itt szerepeltek a *Hajónapló* és a *Szabad Európa* sorozat írásai és internetes rovatai *Szemlekép*, *A hét műbalhéja* és *Csütörtök* címmel (az utóbbi rovatötlet még debreceni – „krónikás” – lelemény volt). Az *Ezüstkort* a *Kételyek Könyvének* nevezte. Előszó helyett fogalmazta meg szkeptikus kritikáját a bölcseségről s annak viszonylagosságáról: tudniillik a bölcs már csak azért sem lehet boldog, mert „túl sok benne a kétely”, mivel a kollektív kételkedés hatványozódik: „Sok bölcs egy rakáson: maga a kritikus tömegű tanácstalanság.” A gondolatoknak azonban össze kell szikrázniuk: „Ráció és emóció, értelem és érzelem: a

két örökharagos ikertestvér.” S nem árt, ha a bölcs kijelentő mondatokban fogalmaz – mert ha fölkiált, akkor már költő, ha óhajt, akkor báránybőrbe bújt farkas („szellemi diktatúrák szálláscsinálója”), ha felszólít, már politikus; ha pedig kérdez, „első pillantásra már nem is olyan bölcs”. Csontos társadalmi és emberi „bölcseiségeket” állít elénk, tapasztalatokat és tanulságokat, de a kijelentő mondatok helyett inkább kérdezne. „Van-e akkor jogunk és lehetőségünk kérdezni? Észjárásunk talpkövévé avathatjuk-e a kételyt? S képesek vagyunk-e szembeszállni a vulgáris váddal, hogy aki kérdez, az hátráltat; s mivelhogy hátráltatja a kételyek nélküli építkezést, ezért voltaképpen a rombolás ügynöke?” Lemond arról, hogy megmondja, mi a szép, magasztos és érdekes. Az emberi szépség is oly viszonylagos, így miért ne lenne relatív a költői szépség (mely saját magunk számára is elmagyarázhatatlan) !? „A kétely a lélek természetes állapota – írja filozófusként, ám nem tagadja egykori matematikus önmagát sem. – A hit és a meggyőződés az ideális végpont, a lélek vívódása az oda vezető út, amit sohasem érhetni el. Mint a geometriai görbe, ami mindinkább odahajlik az egyeneshez, de mennél közelebb megyünk hozzá, mennél miniatürizáltabb nagyítást készítünk e reménybeli randevúról, annál reménytelenebb, hogy összesimuljanak. Epsilon sugarú környezet – mondják a feloldhatatlant lezserül áthidaló matematikusok: józan ésszel felfogni nemigen lehet ugyan a dolgot, de műveleteket egészen jól végezhetünk ezzel a körmönfont fogással.” Végül úgyis csak a tökéletlen dolgok érdemesek figyelmünkre. Mulandó dolgokkal foglalkozunk, mert nem szeretnénk lemondani a tökéletesség illúziójáról.

Csontos publicisztikai sorozatai soha nem valamilyen korábbi vagy máshonnan vett mintát követnek. Rendhagyó európai kalauz volt az *Europa Nova* is – a *Magyar Nemzet* szombati mellékleteiben (uniós csatlakozásunkkal bezárólag) 2003 novemberében és 2004 áprilisa között hétről hétre közölte Csontos a kisesszéit, melyek még az év őszén könyvformában jelentek meg. A 15 korábbi és a 9 újonnan csatlakozott állam portréját kaptuk (Magyarországról nem írt, pedig élvezetes olvasmány lett volna összevetni a rólunk s bennünk élő sztereotípiákat a leselkedő szemmel. – Csontos János ugyanis afféle szellemi voyeur, az irónia spanyolfalát tolja maga előtt: sajátos országismertetései megkövetelik tőle a láthatatlanságból piszkáló iróniát. A kisesszék a kiadói rezümé szerint egyszerre szolgálják a könnyed ismeretterjesztést, de gondolatébresztő céllal is íródtak, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy nagyfokú szubjektivitásuk ellenére is hiteles képet kaphassunk ama országokról és népekről, amelyek már az Unió tagjai, majd azokról, amelyek csak 2004-ben csatlakoztak az „Új Európához”. Több mint tíz éve készültünk az aktusra, mégis rá kellett döbbernünk: felkészületlenül ért a csatlakozás. Felületesek az ismereteink nemcsak az Unió működéséről, de a tagállamokról is, és ebből a hiányból kell valamit oldani – fogalmazódott meg az ötlet születésekor. A Csontos János által megrajzolt Eu-

rópa-képben visszatükröződik saját arcunk. Olyan szellemi-földrajzi látkép és körkép, melyet nem a leírás, hanem a párbeszéd szándéka keltett életre. Megjelennek a szerző valós kultúrélményei, a tárcajellegű erősítő csevegő stílus mellett a sziporkázó nyelvi bravúr (szójáték, asszociáció, a politikai korrektséget cselező könnyed líra), a játékosságon felülemelkedő igényesség a szépirodalmi alkotások közé emeli Csontos munkáját. A klasszikus útleírások közül mindig kiemelkedett egy-egy olyan mű, melyet szerzője nem elsősorban a dokumentálás szándékával készített, hanem önmaga képét is meg kívánta rajzolni az új közegben. (Szepsi Csombor Márton *Europica varietas* címmel 1620-ban jelentette meg az első útleírást, amelynek egyébként ugyanúgy csak a címe volt latin, mint Csontos könyvének. Szepsi csaknem mindig gyalog járt, Lengyelországból Dániába, Anglián, Hollandián át Franciaországba, majd Németországon és Csehországon át ismét haza, Kassára. Bán Imre szerint a szegény deák szemével látta a nagyvilágot, s jóízű humorral adta elő a látottakat. – Ugyanez a művelt garabonciás diák tekintett most szét Európán.) Móricz és Móra útirajzai is kiváló minták, de amit Márai írt az *Istenek nyomában* előszavában, azt Csontos maga is vallhatta volna: „az ifjúság kegyetlen erővel látja a világot, s a látomás ereje néha pótolja a tudományos érzékelés bonyolult és finom műszereit”. Csontos éppen negyvenéves múlt, amikor leírta a maga Európáját, de szókimondásában megmaradt az ifjúság ereje, amelyet mára az élet és a tapasztalat bonyolult, finom műszerei ellenőriznek. Az utazó lélek látomásai helyett a poéta doctus érzékenysége, műveltsége irányította Csontos tollát és tekintetét. Átszűrődött az élmény, nemzettipológiává formálódott a tapasztalat – szerzőnknek volt szerencséje ifjúkorától kezdve szinte minden régi és új uniós országban hosszabb-rövidebb időt eltölteni –, s mint Hamvas Béla az archaikus szimbolizmus bölcselate felől osztályozta a népeket, Csontos a hétköznapi tapasztalatot, emberismeretét, történelmi és művelődési anyagát, a néha burkolt politikai üzeneteket, lírai érzékenységét s poétai bravúrait ötvözte írásaiban.

Márai arról a bizalomról beszélt, melyet azért érdemelt ki az utazó, mert mindenütt tudják, hogy egyaránt fogékony az emberi és az isteni iránt, amely útja során eléje tárul. Csontos ezt már akként módosíthatja, hogy az utazó legyen bizalmatlan is, épp azért, mert nemcsak az emberi iránt fogékony, hanem érdeklő valami más is, valami isteni: a létezésnek egy, az euro-centek és üvegpalaták, pályaudvarok és parlamentek, piacok és választások mögött rejlő tartalma (talán esszenciája). S ez az esszencia már a címadásba ágyazódik. Mindegyik kisesszének alliteráló, betűrímes, kétszavas címe van, s idézek néhányat a legtalálósabbak közül: *Angol anatómia, Belga bedekker, Ciprusi citrus, Dán dűnék, Francia frivolságok, Lett légyen, Luxemburgi luxus, Svéd sváda, Szlovén szeretők*. Az eredeti sorozatban és a könyvben is alfabetikus rendben halad az Új Európa bemutatásában. A címlapon és belső oldalon is Európa elrablásának ábrázolásai láthatók (az illusztr-

ráción Molnár C. Pál grafikája): a mitológiai motívum Európa visszahódításának vágyát is kimondja (Magyarország egyesítésének újromantikus képzetét pedig sejteti, a Szlovák szótárban így: „Európának az sem fontos, hogy Szlovákia – a mai Magyar Köztársaságon kívül – az egyetlen állam, amely teljes egészében a történeti Magyarország része volt. Szlovákia persze (ha nincs a mesterségesen előállított csehszlovák kaland) lehetne valóban nemzetállam is – ám ahhoz a Párizs környéki palotákban kicsit északabbra kellett volna meghúzni a határt. Mondjuk úgy, hogy ne csináljanak kisebbségit az egy tömbben élő magyarságból, a színmagyar gömöri és csallóközi falvakból, amelyek nem egyszer még a betelepült szlovák családokat is képesek voltak elmagyarosítani.”

Maszkok helyett saját arcunkkal

Csontos János majdnem egy évtized múlva állította össze új publicisztikai sorozatát, a *Karnevált* (2014). Közben sem tétlenkedett, azonban az urbanisztika és a vizuális publicisztika mellett kötött ki: építészeti filmeket készített, utánozhatatlanul nagy ívű vállalkozása volt a (háromszor) *Tizenkét kőműves* (2006; 2009; 2012), és Mihály Zoltán kárpát-magyarországi fotói mellé írt ezer karakteres, érzékeny lírai kommentárokat 2008-ban (Kárpát-koszorú). Délvidék, Vajdaság, Erdély, Kárpátalja, Felvidék, Őrvidék s Muravidék: a művelt Nyugat „szégyenkeznivalója”, a Kárpát-medencében véghezvitt trianoni országdarabolás, „monstre történelmi bűntény”, egy anyatorzó, a Magyar Fájdalom, mint a debreceni emlékmű hirdeti. Fájdalmát a magyar nemcsak borba, de humorba, olykor az újrasebző szatírába fojtja, mint itt is, ahogy a Kárpát-koszorúhoz írt *Előszó* első mondatát olvassuk: „Keserű trianoni eredetű tréfa, hogy Magyarország az egyetlen állam a világon, mely önmagával határos.” Az „önmagával határos” kifejezésbe sűrített kép szimbolikus formában áll előttünk a Kárpát-koszorú metaforában. Ezzel a címmel készült egy ötrészes televíziós dokumentumfilm-sorozat, átfogó képet adva az elszakított országrészek civil állapotairól. Mihály Zoltán elkísérte útjára a forgatóstábot, folyamatosan fényképezett, így született a tévésorozat nyomtatott párkiadványa. A mintegy hetven képhez Csontos írt szubjektív hangú kommentárokat. A városokhoz, falvakhoz, tájakhoz, emberekhez, épületekhez, szobrokhoz, jelképekhez és életképekhez született mondatok: életsóhajok, maguk is koncentrált erejű pillanatfelvételek. A képek zárt teréből igyekszik kibontani az időt – s arról is beszél, ami nincs ott a képen, de amit a kép benne felidéz; e prousti, asszociatív rekonstrukciók teszik költői lendülettűvé a kommentárokat. Az írás rendszerint nem képes azt a bizonyosságot adni, mint amit a fotó teremthet. A fiktív nyelv általában nem tudja hitelesíteni önmagát, Csontos viszont rájött, hogy szövegeit is a fotográfia filozófiája szerint kell felépíteni, így a tárgy-alapú szubjektív kommentárok a képek nélkül is teljes értékűek, a szövegek önmagukban is egy képpé állnak össze.

Csontos János is úgy beszél, ahogy Roland Barthes tanácsolja a *Világoskamrában*: „nem (vagy nem feltétlenül) arról beszél, ami nincs többé, hanem csak arról, ami egészen biztosan volt.” Tehát nem a nosztalgikus emlékezés hangja dominál, hanem a leltáré: a prousti élmény érzékisége Krúdy és Márai szellemi látomásaival ötvöződik. Így jön rá arra, hogy „a székelykapu voltaképpen nem is kapu. Több annál: világmagyarázat. A világba vetett ember mindig ki van szolgáltatva hely és idő zsarnokságának, a világba vetett székely meg sokszorosan. [...] A makacs tömbszékelységgel nehezebb a dolga a történelmi erózióknak. Mert lecövekelte magát, gyökeret eresztett. Ennek a dacolásnak a díszes jelképe a székelykapu. A hasznosnak álcázott öncélú gyönyörűség. Az identitás emlékműve, melyre rá lehet vésni: kik vagyunk, honnan jöttünk, hová tartunk. Az örök emlékeztető, hogy van egy hely, ahová, ha megérkezünk, hazaérkezünk. Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne – mondta az öreg néger Amerikában Szakállas Ábelnek. Titokban nyilván ő is székely lehetett.”

Az építészportrék is komoly publicisztikai teljesítmények, a filmek az új művészeti ág felé vezették aztán Csontos érdeklődését, ugyanakkor itt is alapvető a dokumentáló és a művészi továbbgondoló szándék sajátos ötvözetének megalkotása. A *Magyar Nemzet*nél töltött utolsó időszak (a *Nagyítás* című hetilap megszűnése utáni rehabilitációs külsőzés) termése a *Karnevál*, a 2011–14 közt megjelent tárcák gyűjteménye. A visszaköszönő írás pedig épp egy nekrológ volt, mely az építészeti sorozathoz (s egyik szellemi etalonjához, mentorához is) kötötte: *Makovecz és kora* címmel jelent meg 2011. október 1-jén. Személyessége itt is fölülírja a biográfiai hangsúlyokat, és ez adja meg a mementó hitelességét. Csontos „magánügye” fonódik össze az egész szerkesztés magyar műveltség közügyével – ráadásul a halálhír a Tokió-toronyban érte, egy japán építésszel készülve interjúra. Egy idő után szinte csak Csontos Jánosnak nyilatkozott, s ezekből az élményekből mélyült, formálódott a kép. „Egyszerre volt professzor, kinyilatkoztató próféta, megfellebbezhetetlen szentenciákat mondó titkos szépirodész és könnyed atyai barát: akárhogy figyeltem, nem ismertem fel az átmeneteket. Politikai ellenlábasai radikálisnak tartották, s ő is annak tartotta magát: az igazság radikálisának. [...] Nem is bocsátották meg neki soha, hogy van.”

Ha Csontos korábbi írásaira (*Kétezer leütés*, *Polgári kaszinó*) gyakrabban volt jellemző a politikai-közéleti napi tartalom beszivárgása a tárcasorok közé, itt, a *Karnevál*ban inkább az *Europa Nova* és az *Ezüstkor* irodalmi hagyományát folytatja, azzal a nyelvi bravúrokkal átszőtt szemléleti és vallomások stílusfrissességgel, amely a vele párhuzamosan íróként *Angyaldekkameron* nyelvét is formálta. S a szakmai-baráti kapcsolatokból vagy a családi légtérből bármikor képes kitekinteni a csillagokig és vissza a mítoszokig. Egyedi példákat keres mindig a globális mondanivaló – vagy inkább épp a globalizmusellenes helyi értékteremtés kifejezésére, a példa fölmutatására. A szinte a születése óta folyton válságban lévő Európa mítoszákat egy Párizsba szakadt magyar író és műfordító, Ditrói Ákos értelmezi át (ha már a megörökölt mítoszt átírni nincs mód).

Eljátszik a maják jósolta világvégével; figyelmeztet, hogy a világűrbe tervezett exodus helyett inkább arra kellene jobban vigyáznunk, amink van. Depressziós ez az időszak, nem is hagyhatjuk szó nélkül: 2012 januárját. A *Nyugat* alkonyának spengleri idézetével kezd – s fricskával folytatja, hogy az alkonyt aztán ne az Auróra (ágyúja) kövesse. Az *utolsó órában* című tárcsa is az örökzöld apokalipszis-gondolatra reflektál – egyébként arra a friss hírre válaszként, hogy egy perccel ismét előre kellett állítani a végítélet óráját, s az idő gyorsabb menetét pedig épp az emberiség sűrgeti.

Háborúk a múltban, háborúk a kultúrák között, háborúk az irodalomban és a kánonokban – ez a dialektika sem hiányozhat a látható világból, s kiderül, hogy az irodalom sem olyan békés terület. Mindenesetre tiszteleg a Kilencek költői előtt – kik egykor valódi kánont írhattak volna (talán épp Csontos ismeri a legjobban őket, hiszen első interjúkötete, *Együtt és külön* címmel mutatta be a csoportot). Minderről ír, amerre jár, a mai és Trianon előtti magyar területekről ugyanúgy, mint japáni vagy skóciai élményekről, a fizikai és a virtuális utazásokról, a média lényeges és lényegtelen (de az efemerben és a talmiban is az esendő ember karakterét felvillantani képes) híreiről; a jelen élmény pedig mindig ott rejt a múltbeli találkozások lehetőségét – ennyiben is rokon a Csontos-tárcsa például Móra *Elkallódott riportjaival*. Hamvas Béla *Karnevál* című regényének éthosza vállaltan jelen van Csontos új sorozatában, s mivel a hamvasi karnevál mindig összekapcsolódott a krízis gondolatával, Csontos János *Karneváljában* sem választható külön a válság és a szerepjáték. Ezt írja Hamvas: „A mai ember cinikus álarca mögött tehetetlenül iszapos. Maga a kultúra is ilyen álarccá lett, amely mögött a továbbalkotásra való teljes és tökéletes képtelenség lapul meg. És végül ez az oka annak is [...] hogy a társadalom fontos helyeit a hely betöltésére teljesen alkalmatlanok töltik be, mialatt az arra hivatottakat kijátsszák, elnyomják és azoknak élete elégedetlenségben és terméketlen lázadásban morzsolódik fel.” Értelmezésében a krízis akkor tapasztalható, mikor nem növekszik tovább az ember(iség), helyette szerepeket játszik, maszkokat ölt magára. S mindaddig karneváli szerepeket alakítunk, amíg nem találjuk meg az utat önmagunkhoz.

Csontos János is rájött, hogy az ember folyamatosan pótcselekvésekbe menekül, s ugyanúgy nem mer fölnézni a csillagokba, mint ahogy nem mer beleolvasni egy szerelmesverskötetbe. „Emberiségirodalomnak” nevezi a fülszöveg a nagy kérdések témaválasztásait (az úrkutatástól a világvégevárásig), mely a földön-járó új évezredben, bizony, korszerűtlen, de a humor, az ironia fogyaszthatóvá teszi a magvas gondolatokat is. A szerző másik két kedves témakörét szintén a karneváli játékba öleli bele: az irodalom és az építészet kapcsolatáról sokat beszél, csakúgy, mint a nyilvánossá tett Én-ről. Utóbbit talán épp azért hirdeti, hogy a szerepeket ő maga is levetkőzhesse, hogy a karneváli krízisből kilépve, továbbhaladjon a növekedésben. Mindahányunkkal együtt, kit az író maga mellé fogad: olvasva értelmezzük mi is magunkat és életünket.